

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ПОЛІТЕКОНОМІЯ – НАУКОВА БАЗА СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

2014 року світова наукова громадськість відзначає 400-ліття політичної економії як науки і як історичної передоснови сучасної економічної теорії. Глибокі економічні та соціальні зміни, що відбуваються нині у світі, загострюють потребу у формуванні модерного інтелектуального підґрунтя для розвитку і національного відродження України.

Значну роль відіграє впровадження нової парадигми економічної освіти, спрямованої на підготовку фахівців, які мають науково обґрунтоване уявлення про складні господарські процеси і проблеми сучасності. Важливим кроком на шляху розв'язання цих проблем стало багатократне видання підручника з економічної теорії. 2012 року вийшло восьме його видання¹. Підручник відповідає сучасному рівню розуміння економічною наукою господарської реальності. Його вирізняють поліаспектний розгляд фундаментальних економічних проблем, чітка стилістика, енциклопедичність, широкий діапазон і повнота охоплення матеріалу, що сприяє формуванню цілісної системи знань і компетенцій майбутніх економістів.

Підручник виходить за межі формальної приналежності до навчальної літератури, постановка низки питань і авторські ідеї викликають не лише пізнавальний, але й науковий інтерес. Високий теоретичний рівень осмислення вузлових економічних проблем, аналіз малодосліджених і дискусійних питань сучасної економічної науки, унікальний сплав теорії та практики пробуджує у читача інтерес до економічної теорії, робить процес засвоєння навчального матеріалу багатомірним, хоч і дещо ускладненим.

Слід також відзначити логіку викладу навчального матеріалу, яка відбиває внутрішню структуру предмета економічної теорії, переосмислену з урахуванням широкої палітри основних напрямків сучасних економічних досліджень, новітніх поглядів та ідей. Переваги фундаментального підходу до підбору, висвітлення і деталізації основних тем виявляються вже з першого розділу підручника, в якому знайшли відбиття загальні засади теорії економічного розвитку суспільства (глави 1–6).

Автори зазначають, що в сучасних умовах глобалізації, інтелектуалізації та демократизації економіки предметна сфера економічної теорії еволюціонує в напрямку розширення й ускладнення проблематики, використання в наукових дослідженнях нових пластів соціально-економічних відносин, урахування людиноцентричності тощо. Парадигма сучасної економічної теорії, на думку авторів, має враховувати національно-історичну складову господарського розвитку суспільства, специфіку національної

¹ Економічна теорія: політекономія : підручник / за ред. В.Д.Базилевича. – [8-е вид., переробл. і доповн.]. – К. : Знання, 2012. – 702 с.

економіки, її інституційні та відтворювальні особливості, національний економічний менталітет народу, культурні традиції тощо.

Через призму такого підходу в підручнику висвітлено сутність і структуру економічних потреб суспільства, проаналізовано механізм дії економічного закону зростання потреб, природу, класифікацію і взаємодію економічних інтересів, мотивів і стимулів ефективного господарювання. Автори докладно розглядають лобістську діяльність, причини виникнення й основні форми корупції та інструменти її подолання.

У підручнику висвітлено сутність, структуру і типологізацію економічних систем. Розкриваючи зміст, характерні ознаки та форми власності як центральної ланки економічної системи, автори аналізують новітні тенденції в розвитку відносин власності, наводять статистичний матеріал і теоретичні узагальнення, що стосуються складних і суперечливих процесів реформування зазначених відносин в Україні.

Заслугує на увагу поданий у главі 4 аналіз закономірностей та особливостей розвитку перехідних економік. Його теоретична і практична значущість зумовлена активізацією трансформаційних процесів на зламі XX–XXI століть. Ці процеси набули якісно нових характеристик, масштабів і глибини на території колишніх радянських країн. У рецензованому підручнику здійснено глибокий аналіз причин кризи і розпаду командно-адміністративної системи, обґрунтовано необхідність переходу постсоціалістичних країн до ефективної системи господарювання, формування інституційних і економічних передумов їх інтеграції до цивілізованого ринкового середовища.

Інтерес викликає матеріал, у якому висвітлено сутність і структура суспільного виробництва, природа і взаємозв'язок його основних факторів, економічних і соціальних показників ефективності тощо. Автори описують сутнісні характеристики товару та його властивостей через призму альтернативних теорій вартості, всебічно розкривають еволюцію теорії грошей та законів грошового обігу. Глибоко проаналізовано сутність і функції грошей, структуру і типи грошових систем, причини і соціально-економічні наслідки інфляції (розділ 6).

У другому розділі рецензованого видання (глави 7–14) знайшли відбиття проблеми ринкового господарства як невід'ємної складової товарного виробництва; характеристика основних рис, структури і функцій ринку, найважливіших суб'єктів ринкової економіки тощо.

В матеріалі глав 8 і 9 ідеться про теорію ринкової рівноваги, конкуренцію і монополію в ринковій економіці. Подано цікаву, підкріплену прикладами інтерпретацію дії законів попиту, пропозиції та конкуренції. Розглянуто світовий досвід формування і реалізації антимонопольної політики.

Окрему главу підручника присвячено розкриттю економічної природи підприємництва, аналізу еволюції теоретичних уявлень про його зміст, виявленню основних тенденцій, новітніх форм і моделей його розвитку. Здійснено також порівняльний аналіз класичної та інноваційної форм підприємництва, зіставлення переваг і обмежень традиційних і новітніх організаційно-правових форм і видів підприємницької діяльності.

Автори рецензованого підручника не уникають проблемних питань сучасної економічної науки. Показовим щодо цього є матеріал, присвячений аналізу капіталу як економічної категорії товарного виробництва. Розкриваючи складний та суперечливий процес теоретичного осмислення природи капіталу в історії економічної думки і з'ясовуючи специфіку предметно-функціонального, соціально-економічного, грошового і часового підходів до визначення його сутності та структури, вони відзначають глобальні постіндустріальні зрушення, які приводять до суттєвого уточнення меж і змістовного корегування цієї категорії. Йдеться про широке використання в сучасній економічній літературі понять, людського, інтелектуального і соціального капіталу, докладний аналіз яких знайшов відбиття в 11 главі підручника.

У главі 12 досліджено сутність і специфіку ринкових відносин в аграрному секторі економіки. Зазначимо, що в багатьох підручниках з економічної теорії цим питанням не приділено належної уваги. Натомість системне розуміння змісту й особливостей аграрних відносин, шляхів формування, розподілу і перерозподілу земельної ренти, розвитку ринку земельних ресурсів і агропромислової інтеграції, пріоритетів і механізмів державної політики підтримки сільськогосподарського виробництва має велике значення для підготовки економістів, здатних виявляти і реалізовувати глобальні конкурентні переваги національної економіки.

У главі 13 розкрито проблеми формування і розподілу доходів у ринковій економіці. Ґрунтовно проаналізовано сутність, види і джерела формування доходів; специфіку функціонального розподілу доходів у його марксистській та маржиналістській версіях; попит на ресурси і чинники, що його визначають; ціноутворення на ринку праці, вплив держави і профспілок на його функціонування; специфіку персонального розподілу доходів; особливості формування і використання сімейних доходів.

Формування нової наукової картини світу переконує в тому, що односторонньо описувати і контролювати економічну реальність неможливо. Відтак необхідно орієнтувати вищу школу на підготовку фахівців, здатних діяти в умовах невизначеного і значною мірою непередбачуваного майбутнього. У главі 14 рецензованого підручника висвітлено проблеми економіки невизначеності, ризику і страхування. Автори зосереджують увагу на двох основних проблемах: 1) як невизначеність в економіці впливає на поведінку економічних суб'єктів і 2) до яких засобів захисту від негативного впливу невизначеності та ризиковості людство вдається в умовах сучасної ринкової економіки.

У третьому розділі підручника розкрито основи макроекономічної теорії (глави 15–19). Викладено методологічні засади сучасного системного макроекономічного аналізу, а саме: зміст, види і пропорції національного (суспільного) відтворення, його теоретичні моделі; теоретичні та практичні засади системи національного рахівництва; проблеми макроекономічної нестабільності (циклічності економічного розвитку, інфляції та безробіття) і економічного зростання. Проаналізовано також проблеми розвитку фінансової та кредитної систем.

На особливу увагу заслугоує аналіз державного регулювання національної економіки. Розкриваючи підходи до обґрунтування змісту і моделей урядового регулювання господарських процесів, автори аналізують основні цілі, засоби і методи державного впливу на економіку. Вони порушують дуже важливе на сьогодні питання про межі та міру цього впливу.

У четвертому розділі (глави 20–21) знайшов відбиття широкий спектр питань, пов'язаних з інтернаціоналізацією господарської життєдіяльності людства, поглибленням міжнародного поділу праці, формуванням світового господарства і розвитком системи міжнародних економічних відносин. Висвітлено питання глобалізації економіки, її наслідків, суперечностей та моделей; обґрунтовано тезу про необхідність перетворення глобалізації зі стихійного на інституційно оформлений та керований процес, який би сприяв реалізації національних інтересів.

Рецензований підручник надає суттєвий теоретичний імпульс і методологічне підґрунтя розвитку економічної науки й освіти в Україні. Він закладає базову основу для подальшого вивчення загальнотеоретичних і галузевих питань економічної науки, налагодження її міждисциплінарних зв'язків; розкриває наукове і практичне значення дискусійних економічних проблем; учить самостійно мислити, застосовувати набуті теоретичні знання в розв'язанні конкретних господарських проблем; сприяє усвідомленню стратегічних пріоритетів і механізмів розвитку національної економіки з урахуванням світового досвіду загальноцивілізаційних перетворень.

Підручник є корисним не лише для студентів, аспірантів і викладачів економічних спеціальностей, але й для соціологів, політологів, юристів, істориків – усіх, хто прагне розширити свій економічний світогляд, підвищити економічну культуру, покращити навички самостійного творчого мислення та інноваційної діяльності.

Олег Білорус
акад. НАН України